

УДК 73/76.01.03(075.8)

Косюк. О. М.

к. ф. н., доцент,

доцент кафедри соціальних комунікацій,

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ДИНАМІКА РОЗГОРТАННЯ РАЦІОНАЛІСТИЧНОГО ДИСКУРСУ В СИСТЕМАХ КУЛЬТУРИ Й КОМУНІКАЦІЇ

Раціоналізм/реалізм – ключовий фактор трансформації мистецтв у комунікацію та журналістику [1, с. 139-191]. Сьогодні його засилля в усіх царинах продукування культури засвідчує нову епоху науково-технічного прогресу й цифрових технологій та активує всебічне дослідження феномена.

Витоки раціоналістичного дискурсу як методу інтерпретації й способу сприймання світу – епоха Античності (хоч натяки можна відшукати й у ще древніших філософських системах індуїзму й даосизму). Це був час, коли людина почувалася органічною частиною спільнот. В сучасній інтерпретації – мас, які сприймалися вкрай матеріалістично: наче сукупність механізмів держави, полісу тощо. Античні масові зібрання були всеохопними. Коли тривали театральні, спортивні та інші агони, ніхто не лишався дома, усі споглядали, аналізували та оцінювали видовища, визначали переможців і таким чином формували регіональний політикум.

Саме в Античності спостерігаємо й витоки концепції раціональної/реалістичної творчості і комунікації, яку пізніше називатимуть масовою та журналістською. З часу зародження у Стародавній Греції, раціоналізм/реалізм як загальнокультурний стиль повертався в різноінтерпретаціях у наступні епохи, які чергувалися через одну: Відродження, Класицизм, Просвітництво (доба появи класичної журналістики), Новий і Новітній часи – періоди так званих критичного

та соціалістичного реалізмів – епох кульмінативної впливовості революційно налаштованих мас.

Кожна епоха акцентувала якусь специфічну рису раціональної комунікації. Відродження знаменувало створення тілесної/матеріальної, а згодом і технічної цивілізацій. У творах Леонардо да Вінчі, Мікеланджело Буонарроті, Рафаеля Санті усі зображення чіткі, наче скопійовані. Кожен предмет, особливо людське тіло, вивчалися матеріалістично, детально, на рівні медичного розтину та посмертних масок. Кожен факт якимось підтверджувався. Аби донести до наступних поколінь свої ідеї та здогади, митці писали наукові трактати, креслили проєкти, котрі, як це не дивно, виявилися прообразами великих відкриттів нашого часу. Загалом складалося враження, що інформація не просто фіксувалася чи копіювалася, а й обростала безліччю інтерпретацій. Всесвітньовідомий художник Леонардо да Вінчі був водночас механіком, інженером, архітектором і літератором. Його літальні пристрої, анатомічні та канонічні/вітрувіанські зображення, написані просторіччям зашифровані твори, і, звісно, неоднозначні художні образи та зображення, й досі дивують та спонукають до пошуків. Гаслом цієї доби стала «реінкарнована» думка Аристотеля – «Мистецтво – це наслідування життя».

Через одну епоху, у IVII-IVIII ст. (це Класицизм і Просвітництво), відбулася нова активізація Аристотелевої концепції. Але тепер вона передбачала підпорядкування комунікації не лише життю, а й функціонуванню суспільства (у сенсі вищих інтересів держави та влади). Отже, комунікація мала відбуватися за чітко регламентованими правилами. Аби нормалізувати масову комунікацію, з'явилася журналістика. Вона, звісно, могла виникнути лиш тоді, коли окреслилася сфера споживання інформації: не просто письмнене населення, а люди розумової праці, котрі здобували освіту в європейських вищих навчальних закладах, мали досвід публічної констатації фактів і дискутування. Тому можна стверджувати, що журналістика виникла як різновид елітарної масової комунікації, котра, на відміну від художньої творчості, давала не образну, а реалістичну інтерпретацію дійсності.

Із самих початків створення рукописних та друканих видань, спостерігаємо яскраво виражений у їх царині інтелектуальний рушій прогресу. Вже у перших газетах висвітлювалися не лише економічні, а й політичні та

культурні події. Повний заголовок страсбурзької газети звучав, приміром, так: «Відомості про видатні та варті уваги події, що відбулись у Верхній і Нижній Німеччині, Франції, Італії, Шотландії, Англії, Іспанії, Угорщині, Польщі, Валахії, Молдавії й Туреччині в нинішньому 1609 році» [2, с. 51]. Уряди європейських держав примушували місцевих поштмейстерів збирати сенсаційні та важливі новини зі світових видань та створювати власні газети. Отже, поштмейстери виконували роль аналітиків-оглядачів. Від них залежало, які наукові відкриття та прогресивні ідеї вкоріняться в інформаційний ґрунт сучасності.

Чергова раціоналізація масової комунікації відбулася в епоху Реалізму, що прийшла після Романтизму. В аспекті поглядів того часу зовнішній світ був набагато важливішим, аніж внутрішній, отже, комунікація мала відповідати насущним потребам життя й державотворення. Реалізм став методом та стилем не однієї епохи, а кількох, відповідно мав різні вияви: просвітницький (в епохи Класицизму і Просвітництва), критичний та натуралістичний (XIX ст.), соціалістичний (XX ст.), неореалізм (явище сучасності). Загалом всі ці вияви реалізму підпорядковуються одній меті і зображенню реальності без будь-яких умовних форм і прикрас. Важливими є логіка, лаконізм, деталізація, достовірність, типовість, прив'язаність до соціального ґрунту та життєвих обставин, обумовленість вчинків зовнішніми процесами. Крайній вияв раціоналізму – натуралізм – пропонував відтворювати життя копіювально-фотографічно, без будь-яких ретуш і фотошопів, себто – буденно й непривабливо. А його постмодерний вияв – сюрреалізм, навпаки, робить факт надреальним.

Отже, реалізм, як і власне філософське його підґрунтя – раціоналізм (лат. ratio – розум), на відміну від трьох інших складників квадриги: фідеїзму (в основі якого віра), сенсуалізму (що базується на чуттєвості) та емпіризму (який презентує досвід), основою пізнання й поведінки людей вважає розум. Також раціоналізм/реалізм тяжіє до точності, фактичності, типовості, сцієнтизму, технократизму тощо, тому в епоху цифрових технологій його вплив помітно посилюється, руйнує усталену піраміду й наближає масову комунікацію до групової та індивідуальної. Відповідно мають змінюватися й академічні наукові підходи.

Список літератури

1. Косюк Оксана. Раціоналістичний дискурс масової комунікації: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2023. 520 с.
2. Михайлин І. Л. Історія української журналістики. Період становлення: від журналістики в Україні до української журналістики: Підручник для вищої школи. Вид. 3-тє, доповнене і поліпшене. Харків: Прапор, 2005. 375 с.